

Opponensi vélemény
Tegyey Gabriella *Treize récits de femmes (1917–1997), de Colette à Cixous.*
Voix multiples, voix croisées
című akadémiai doktori értekezéséről

Tegyey Gabriella akadémiai doktori értekezése hat XX. századi, öt francia és egy kanadai francia író nő összesen tizenhárom elbeszélésének vizsgálatából áll. A bevezetés világosan megfogalmazza a kötet célját, kijelöli az elemzés kereteit. A vizsgálat tárgyát képező művek kiválasztásában (mint a hasonló kötetek esetében általában) természetesen van némi esetlegesség, nyilvánvalóan szerepet játszottak benne az értekezés szerzőjének szubjektív szempontjai is, ezt azonban ő maga sem titkolja, a kötet egységét pedig sikeresen teremti meg az átgondolt, harmonikusan felépített szerkezet, a tematikus szempontok szerint tagolt három nagy fejezet.

Már a bevezetésben körvonalazódik előttünk az a kutatói hozzáállás, amely ennek a könyvnek egyik legnagyobb erénye. Tegyey Gabriella komoly háttérismeretek birtokában pontosan kijelöli azokat a területeket, amelyeket elemzése során érinteni kíván, elkülönítve a műelemzések központi és mellékszálait. Ehhez természetesen azt is tisztáznia kell, mi az, ami nem tartozik vizsgálatai körébe. Ilyen például a pszichoanalitikai megközelítés, amelynek létjogosultságát egyáltalán nem vitatja, de rokonszenves szerénységgel megjegyzi, hogy ezen a téren nem rendelkezik megfelelő háttértudással (9.o.). Ismeri, de nem kívánja alkalmazni sem Charles Mauron pszichokritikáját, sem Jean Bellemin-Noël szöveganalízisét. A határok világos kijelölése óhatatlanul azokat a sorokat juttatja eszünkbe, melyeket Gyergyai Albert szentelt Colette-nek, Tegyey Gabriella egyik kedves szerzőjének, akit a XX. század „valószínűleg legnagyobb francia író nőjének” nevez, s akiről 1972-es szócikkében megjegyzi: „Vonzereje épp abban áll, hogy ismeri korlátait, s bölcs mértékkel vigyáz arra, hogy sose lépjen túl el korlátokon.” (*Világirodalmi Lexikon*, 2. köt., Bp., Akadémiai K., 289. o.)

A könyv alakban először Franciaországban publikált értekezés (Paris, L'Harmattan, 2009, 262 o.), melynek 2011-ben rövidített magyar nyelvű átdolgozása is napvilágot látott (Budapest, Gondolat K., 119 o.), Tegyey Gabriella korábbi munkáinak szerves folytatása. A szerző a hazai francia filológia két területén végzett kiemelkedő kutatásokat: egyfelől a francia feminizmus (*gender studies*) egyik legavatottabb

ismerője; vizsgálatai a Magyarországon is jól ismert, színvonalas fordításokban olvasható szerzők (Simone de Beauvoir) mellett olyan szerényebb kritikai visszhanggal rendelkező írónőkre is kiterjedtek, mint Rachilde (1860–1953) vagy Marguerite Audoux (1863–1937). Ezenkívül a nyelvészeti és irodalmi kutatások jellegzetes határterületének szakavatott kutatója, a franciás filológusok között – Martonyi Éva és Skutta Franciska mellett – a narratológia egyik legjelesebb hazai képviselője. Az akadémiai doktori értekezésben tárgyalt szerzők és szövegek is e kettős érdeklődésről tanúskodnak, de Tegye Gabriella szakemberhez méltó tárgyszerűségről és elfogulatlanságról tanúságot téve nem próbál erőltetett kapcsolatot teremteni a két terület között. Nem azt állítja, hogy a nőírók külön kategóriát képező elbeszéléstechnikai módszereit kívánja feltérképezni. Nem húz elő, mint varázsló a kalapjából, valamiféle újszerű, sajátosan a nőírókra alkalmazható és alkalmazandó elméletet vagy elemzési módszert. A nőírók műveiben rendre visszatérő témák (az emancipáció, az emberi kapcsolatok törékenysége, az érzelmek, a szerelem, a párkapcsolat problémái) foglalkoztatják, és a személyiségéhez közel álló művek feltérképezéséhez olyan nyelvészeti alapokon nyugvó, objektivitásra törekvő vizsgálati módszert választ, mint a narratológia. Minden együtt van tehát ahhoz, hogy egy irodalomtudományi szakkönyv olvasása közben az elemzett művek mellett az értekezés szerzőjének személyes látásmódjáról, érzékenységéről is képet kapjunk. Bár a disszertáció értékelése kapcsán erre részletesen nem tudunk kitérni, említsük meg, hogy a már említett józanság és átgondolt fogalomhasználat jellemzi azt is, ahogy Tegye Gabriella a kanadai francia Anne Hébert írásaihoz közelít. Az írónő műveit úgy emeli be a kötetbe, hogy elkerüli a „frankofónia” és a „frankofón irodalom” fogalmi tisztázatlanságának csapdáit, következetesen felépített szövegközpontú elemzéseitől távol tartja a területet övező ideológiai és terminológiai homályt.

Tegye Gabriella korábbi kutatásai két olyan területhez kapcsolódtak, melyek az utóbbi évtizedek során jelentős változáson mentek keresztül. Akadémiai doktori értekezéséből egyértelműen kiderül, hogy a szerző közelről követte ezeket a nemzetközi szintén zajló tudományos vitákat, és higgadtan, körültekintéssel használja fel ezek tanulságait. Bármiféle dogmatizmus idegen tőle, és szükség esetén hajlandó lazítani a kijelölt elemzési kereteken. Colette életművének műfaji változatosságára, a színház szerepére kitérve szükségesnek érzi például bizonyos életrajzi elemek ismertetését;

másutt a jobb olvashatóság kedvéért nem zárkózik el az elemzett művek cselekményének rövid összefoglalásától.

Talán nem elfogultság, ha szóvá tesszük, hogy az értekezés erényei részben Tegyeey Gabriella franciás képzettségével függenek össze. A francia irodalomkritika példaértékű darabjaira emlékeztet a gondos forma, a világos stílus, az átgondolt szerkezet, a szépen bevezetett és lekerekített fejezetek sora. Más kérdés, hogy a felhasznált szakirodalom pár angol nyelvű tanulmányt leszámítva kizárólag francia nyelvű munkákra szorítkozik. Ez a választás vitatható, és a bibliográfiát természetesen lehetett volna bővíteni, ugyanakkor semmiképpen nem róható fel a szerzőnek, hogy a narratológia esetében csak az elemzések vezérfonalához nélkülözhetetlen szerzőket szerepelteti. A tőlük átvett fogalmakat (homodiegetikus és heterodiegetikus narrátor, auktoriális, aktoriális és neutrális narratív típusok) első bevezetésükkor rövid magyarázattal látja el, így a kötet kiválóan használható azok számára is, akik Genette vagy Lintvelt elméleti rendszerének gyakorlati alkalmazására szeretnének szemléletes példákat látni. Az is tény, hogy a tárgyalt nőírók egy része (pl. Sallenave) esetében nem is könnyen érhető el más nyelvű kritikai szakmunka. Az emberben ettől függetlenül felmerül a kérdés, szerencsés-e abban is példát vennünk a francia irodalomtudomány képviselőiről, hogy túlnyomó többségük a mai napig szinte kizárólag francia szakirodalmat használ, a magát komparatistának nevező kisebbséget leszámítva csak mutatóba tüntet fel egy-egy idegen nyelvű művet, és ritkán folytat párbeszédet a mennyiségi mellett minőségi szempontból is jelentékeny idegen, elsősorban angol nyelvű szakirodalommal. Kizárólag hazai nézőpontból persze másként fest a helyzet. Ha abból indulunk ki, hogy a francia irodalmi stúdiumok napjainkban milyen fájdalmasan háttérbe szorulnak, akkor kifejezetten dicséretet érdemel, hogy az egyébként ritkán idézett francia irodalomkritikusok ilyen erőteljes érdekképviselőre találunk. E szempontból is komoly fegyverténynek tekinthető, hogy az értekezés magyar változatban is megjelent.

Az értekezés három nagy fejezete a *Scripteurs* (leírók, feljegyzők), a *Brisures* (törések) és a *Constructeurs* (építők) alcímet kapta. Kronológiai szempontból nyolcvan évet fognak át (1917–1997), az elemzések azonban nem merev időrendi sorrendben követik egymást, hanem a témák és variációk feldolgozásával maguk is többszólamú művet alkotnak. Az egyes szerzőknek szentelt egységeket, sőt az egyes műelemzéseket külön-külön is lehet olvasni. A már lezárt életművek, főleg Colette, Beauvoir és Duras esetében Tegyeey Gabriella a teljes korpusz avatott ismerőjeként a korábbi és későbbi

művek perspektíváját is szem előtt tartja. Az olvasást különösen izgalmassá teszi az értekezés szerzőjéhez közel álló elemzési szempontok visszatérése, mely nemcsak egymástól látszólag távoli szerzők és művek technikai és tematikai rokonságára mutat rá, hanem a kötet belső kohézióját is erősíti. Ezek közül mindenképpen ki kell emelnünk a zenei szerkesztési elvek vizsgálatát. A zene és irodalom közti átjárás egyaránt izgatja Colette-et, Sallenave-ot, Durast és Cixous-t. Ne hagyjuk szó nélkül, hogy a megfelelő zenei előképzettséggel rendelkező Tegye Gabriella e téren is árnyaltan fogalmaz: Colette esetében például „tempóról” és „dinamikáról” beszél (30. o.), és soha nem von erőltetett párhuzamot konkrét irodalmi szövegek és zeneművek között.

Ugyanígy mindhárom fejezetben összekapcsolódik a női identitáskeresés és az írás problematikája. A nő társadalmi szerepének vizsgálatával, a férfi felsőbbrendűségét sugalló hierarchiához és a hagyományos értékrendhez való viszony boncolgatásával párhuzamosan kerül elő az írással és az írásért való küzdelem problematikája, melynek gyakori témája a műfaji keretek szétfeszítése, a műfaji kódok játékos, ironikus kifordítása.

Bár már megjelent kötet esetében ezt talán okafogyott szóvá tenni, jegyezzük meg, hogy az értekezés szerzője időnként olyan lényegi észrevételeket is lábjegyzetbe szorít, amelyeknek szerintünk inkább a főszövegben volna a helyük. Néhány konkrét példával megvilágítva ezt a kritikai észrevételt akár dicséretnek is lehet tekinteni. A Simone de Beauvoirnak szentelt részben az olvasónak időnként az az érzése, hogy az értekezés szerzőjét túlságosan fogva tartja a szerző iránti tisztelet. Többször idézi Beauvoir számunkra olykor zavaróan pedáns, tudálékos fejtegetéseit saját életművéről, s eközben saját érzékeny meglátásait, kritikai megjegyzéseit egy-egy lábjegyzetbe rejti. A *Mandarinokról* szóló alfejezet a naplóíró Anne alakját állítja a középpontba, s e választásnak köszönhetően sikerül a mai olvasó számára is vonzó módon bemutatni ezt az 1954-es regényt, amelyen – kár volna tagadni – igencsak nyomot hagyott az idő. A 78. oldalon csak a 145. lábjegyzetben olvasható az az értelmezés szempontjából aligha mellékes megállapítás, mely szerint Beauvoir korábban idézett kijelentésével szemben Anne visszatérése az életbe nem elhanyagolható momentum, és nem kudarc, hanem siker; a hősnő mint szkriptor egyértelműen pozitív szerepet tölt be. (A regényben szereplő írók közül mindenki válságban van, naplója révén egyedül Anne képes az alkotásra.) A 87. oldalon ugyancsak lábjegyzetben olvashatunk arról, hogy *A megtört asszony* című regény egy pontján (közvetlenül a női főhős, Monique New York-i útja

előtt) milyen valószerűtlenül hat az E. A. Poe egyik novellájáról szóló, szövegbe épített irodalmi reflexió.

Az említett példák reményeink szerint azt is meggyőzően illusztrálják, hogy a kötet egyszerre ad átfogó képet a tárgyalt szerzők francia szakirodalmáról és Tegye Gabriella zenei és irodalmi fogékonyságról tanúskodó személyes meglátásairól, kifinomult értelmezéseiről. Emellett olyan szempontokat is kiolvashatunk a kötetből, amelyek bővebb kifejtése szétfeszítette volna az adott elemzés keretét, ugyanakkor inspirálóak lehetnek a későbbi vizsgálatok számára. A Sallenave-nak szentelt egységben a *Le voyage d'Amsterdam ou les Règles de la conversation* (Az amszterdami utazás, avagy a társalgás szabályai, 1977) kapcsán Tegye Gabriella kitér a végkifejletében ürességet és széthullást sugalló „különös ünnep” közeli elődjére, Alain-Fournier *A titokzatos birtok* című regényére (109. o.). Érdeemes volna korábbra visszanyúlni, a *fête galante* XVIII. századi képviselőihez – egy ilyen vizsgálódás újabb szállal gazdagíthatná a regényben elemzett festészeti referenciákat is. A XIX. századosok számára pedig mindenképpen csábító feladat lehet Sallenave *Les Portes de Gubbio* (Gubbio kapui) című regényét a romantikus zsenikoncepciók fényében újraolvasni, az irodalom és a társművészetek párbeszédéről, összeépüléséről folytatott XIX. századi reflexiók újraírásaként bemutatni, akár Balzac jól ismert elbeszélésével, az *Ismeretlen remekmű*vel összevetve. Ennek az újabb, terjedelmi korlátok nélkül bővíthető virtuális fejezetnek a megírása Tegye Gabriella „szkriptorai” és „építői” után az olvasókra marad.

Összegzésül: a benyújtott értekezés minden szempontból megfelel az akadémiai doktori disszertáció követelményeinek. Az MTA Doktori Tanácsától kapott felkérés értelmében egyértelműen javaslom a benyújtott kötet nyilvános vitára való kitűzését és elfogadását, valamint ezt követően Tegye Gabriella számára az akadémiai doktori cím odaítélését.

Lőrinszky Ildikó (CSc)

Budapest, 2013. január 27.